



Sygn. akt V CSK 32/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 września 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Iwona Koper (przewodniczący)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

SSN Zbigniew Kwaśniewski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa P.S. (następcy prawnego C.S.) i D.P.
przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu Państwa
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 30 września 2009 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 25 kwietnia 2008 r., sygn. akt [...],

**uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1 (pierwszym),
w punkcie 2 (drugim) w części oddalającej apelację pozwanego
oraz w pkt 3 (trzecim) i 4 (czwartym) i w tym zakresie przekazuje
sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i
orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Powodowie dochodzą od pozwanego Skarbu Państwa – Ministra Skarbu Państwa zapłaty wynagrodzenia za bezumowne korzystanie przez upadłe i wykreślone z rejestru przedsiębiorstwo państwowe „D.”, w latach 1988 -1999 r., z nieruchomości stanowiącej własność ich poprzedników prawnych.

Sąd pierwszej instancji uwzględnił w części powództwo, ustalając bezsporność faktu korzystania przez to przedsiębiorstwo państwowe z przedmiotowej nieruchomości. Ustalił nadto, że 14 lipca 2005 roku zakończone zostało postępowanie upadłościowe tego przedsiębiorstwa państwowego, a 18 listopada 2005 roku zostało ono wykreślone z Krajowego Rejestru Sądowego. Za podstawę odpowiedzialności pozwanego Skarbu Państwa Sąd Okręgowy przyjął art. 40 § 2 k.c., albowiem pozwany ten nieodpłatnie przejął mienie pozostałe po ukończeniu postępowania upadłościowego przedsiębiorstwa państwowego, z mocy art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 roku o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. z 2002 r. Nr 12, poz. 981 ze zm.), cytowanej dalej jako ustawa o p.p. W ocenie Sądu pierwszej instancji Skarb Państwa odpowiada w takiej sytuacji, na podstawie art. 40 § 2 k.c., za długi zlikwidowanej osoby prawnej do wysokości przejętego mienia.

W wyniku rozpoznania apelacji obu stron Sąd Apelacyjny uwzględnił w części apelację powodów przez podwyższenie zasądzonych kwot w uwzględnieniu należności za dłuższy okres, natomiast apelację pozwanego – Skarbu Państwa, kwestionującą samą zasadę odpowiedzialności, oddalił w całości jako nie uzasadnioną.

Wykładnię prawa materialnego Sąd drugiej instancji uznał za trafną w prawidłowo ustalonym stanie faktycznym, aprobując odpowiedzialność pozwanego na podstawie art. 40 § 2 k.c. Stwierdził, że nieodpłatne przejęcie mienia z reguły wiąże się z przejęciem odpowiedzialności na podstawie tego przepisu za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa. W ocenie Sądu odwoławczego, skoro ustawodawca dopuszcza przedstawienie niezaspokojonych długów

przedsiębiorstwa państwowego po jego likwidacji, to skoro dłużnikiem nie może być przedsiębiorstwo państwowe - bo ono nie istnieje - to jest nim Skarb Państwa. Wykreślenie przedsiębiorstwa państwowego „D.” w upadłości z KRS na mocy postanowienia z dnia 18 listopada 2005 r. przy równoczesnym przejęciu przez Ministra Skarbu Państwa jego środków finansowych w łącznej wysokości 3.012.430,96 zł (trzy miliony dwanaście tysięcy czterysta trzydzieści złotych 96/100) nie może zwolnić pozwanego od odpowiedzialności za zapłatę wynagrodzenia z tytułu bezumownego korzystania z nieruchomości, stwierdził Sąd Apelacyjny. Apelację pozwanego Sąd ten ocenił jako niepowołującą okoliczności podważających prawidłowość stanowiska Sądu pierwszej instancji o istnieniu podstawy odpowiedzialności pozwanego za zapłatę wynagrodzenia z tytułu bezumownego korzystania z nieruchomości przed wykreśleniem z rejestru przedsiębiorstwa państwowego.

Pozwany Skarb Państwa zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego niemal w całości, jedynie z wyłączeniem, zawartego w pkt 2) sentencji, rozstrzygnięcia oddalającego w pozostałym zakresie apelację powodów.

Skarga kasacyjna oparta została na zarzutach mieszczących się w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej. Skarżący zarzucił naruszenie art. 40 § 2 k. c. w zw. z art. 49 ust. 1 ustawy o p.p., poprzez jego błędną wykładnię i w konsekwencji niewłaściwe zastosowanie wskutek przyjęcia, że pozwany Skarb Państwa przejął zobowiązania przedsiębiorstwa państwowego, które przestało istnieć po przeprowadzeniu postępowania upadłościowego i wykreśleniu z rejestru. Natomiast naruszenie art. 40 § 1 k.c. uzasadnione jest niezastosowaniem i w konsekwencji wadliwym przyjęciem, że pozwany ponosi odpowiedzialność za zobowiązania przedsiębiorstwa państwowego.

W uzasadnieniu skargi kasacyjnej stwierdzono, że art. 40 § 2 k.c. jest podstawą solidarnej odpowiedzialności Skarbu Państwa z istniejącą osobą prawną za jej zobowiązania powstałe w okresie, gdy przejęty składnik majątku stanowił własność danej osoby prawnej. W ocenie strony skarżącej, na podstawie art. 40 § 2 k.c. dochodzi do tzw. kumulatywnego przystąpienia przez Skarb Państwa do długu, a zatem konstrukcja tego przepisu zakłada, że dług nie przechodzi na Skarb

Państwa, lecz w stosunku zobowiązaniowym pojawiają się dwaj dłużnicy. Oznacza to w ocenie pozwanego, że przepis art. 40 § 2 k.c. w zw. z art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. nie może stanowić podstawy odpowiedzialności Skarbu Państwa za niezaspokojone zobowiązania przedsiębiorstwa państwowego, którego był prawny ustał. Tymczasem pozwany przejął mienie przedsiębiorstwa w chwili, gdy ono już nie istniało, co wyklucza odpowiedzialność pozwanego na podstawie art. 40 § 2 k.c., a zastosowanie znajduje ogólna zasada przewidziana w art. 40 § 1 k.c., wywodzi strona skarżąca.

Powód P.S. w odpowiedzi na skargę kasacyjną wniósł o jej oddalenie i o zasądzenie na jego rzecz kosztów postępowania kasacyjnego, oceniając stanowisko strony skarżącej jako zbyt sformalizowane i oparte wyłącznie na wykładni literalnej art. 40 § 2 k.c., w sytuacji gdy nieodzowne jest zastosowanie wykładni celowościowej oraz art. 5 k.c.

Z kolei powódka D.P. wniosła o oddalenie skargi kasacyjnej i o zasądzenie na jej rzecz kosztów postępowania kasacyjnego wywodząc, że art. 40 § 2 k.c. jest podstawą obciążenia Skarbu Państwa za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego powstałe w czasie przed przejściem pozostałego po likwidacji mienia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga zasługuje na uwzględnienie.

Państwowe osoby prawne występują w stosunkach cywilnoprawnych jako samodzielne podmioty prawa cywilnego, posiadające własny, odrębny od Skarbu Państwa, majątek (art. 34 k.c.). Uznanie przez ustawodawcę samodzielności organizacyjnej i majątkowej tych podmiotów, będące konsekwencją przyznania im przymiotu osobowości prawnej, znajduje swoje odbicie także na płaszczyźnie odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte przez te podmioty we własnym imieniu i na własny rachunek. Skarb Państwa nie ponosi bowiem odpowiedzialności za zobowiązania państwowych osób prawnych, jak i te, stanowiące odrębny podmiot prawa, nie ponoszą odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte przez Skarb Państwa (art. 40 § 1 k.c.). Zasada wzajemnej nieodpowiedzialności Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych ulega modyfikacji w razie nieodpłatnego

przejęcia, na podstawie obowiązujących ustaw, mienia państwowej osoby prawnej na rzecz Skarbu Państwa. W takiej sytuacji ten ostatni ponosi solidarną odpowiedzialność z państwową osobą prawną za zobowiązania powstałe w okresie, gdy składnik mienia stanowił własność osoby prawnej z tym, że jego odpowiedzialność jest ograniczona do wartości przejętego składnika mienia ustalonej według stanu z chwili przejęcia, a według cen z chwili zapłaty (art. 40 § 2 k.c.).

Podniesione w skardze kasacyjnej zarzuty naruszenia przepisów prawa materialnego zmierzają – w swej treści – do kwestionowania prawidłowości, przyjętej przez sądy obu instancji, konstrukcji przypisującej Skarbowi Państwa odpowiedzialność za zobowiązania upadłego i wykreślonego z rejestru przedsiębiorców KRS przedsiębiorstwa państwowego w oparciu o przepis art. 40 § 2 k.c. Zdaniem skarżącego, sądy orzekające w sprawie dokonały błędnej subsumcji przyjmując, że hipotezą przywołanego przepisu objęte są także sytuacje przejęcia przez Skarb Państwa, na podstawie ustawy, mienia pozostałego po upadłym i wykreślonym z rejestru przedsiębiorstwie państwowym – tak jak to miało miejsce w przedmiotowym stanie faktycznym. W jego ocenie, art. 40 § 2 k.c. dotyczy wyłącznie sytuacji przejęcia mienia od istniejącej osoby prawnej i nie ma podstaw do zastosowania tego przepisu także w sytuacji przejęcia mienia przez Skarb Państwa pozostałego po państwowej osobie prawnej w następstwie ustania jej bytu prawnego. Istota problemu, wobec tak wyrażonego stanowiska skarżącego, sprowadza się zatem do ustalenia właściwej wykładni art. 40 § 2 k.c. oraz art. 49 ust. 1 ustawy o p.p., a w konsekwencji rozstrzygnięcia, czy Skarb Państwa, w oparciu o powołane przepisy, ponosi odpowiedzialność za zobowiązania wykreślonego z rejestru przedsiębiorstwa państwowego.

W starszym orzecznictwie Sądu Najwyższego, ukształtowanym głównie przed nowelizacją art. 49 ust. 1 ustawy o p.p., dokonaną ustawą z dnia 5 grudnia 2002 roku o zmianie ustawy o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa, ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2002 r. Nr 240, poz. 2055 ze zm.), reprezentowane jest stanowisko udzielające pozytywnej odpowiedzi na przedstawione zagadnienie. Wskazuje się w nich – odwołując się do treści art. 49

ust. 1 ustawy o p.p., w brzemieniu sprzed nowelizacji – że przejęcie mienia na podstawie tego przepisu poprzedza moment wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru sądowego, a tym samym istnieje okres, w którym byt prawny zachowują dwa podmioty – Skarb Państwa oraz przedsiębiorstwo państwowe. Wobec tego możliwe jest zastosowanie przewidzianej przez art. 40 § 2 k.c., konstrukcji solidarnej odpowiedzialności dotychczasowego dłużnika, którym jest znajdujące się w likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwo państwowe i przystępującego do długu Skarbu Państwa. Dopiero w następstwie utraty bytu prawnego przez jedno z nich, wyłącznie odpowiedzialny zostaje drugi podmiot (por. uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1992 roku, sygn. akt I PZP 56/92 publ. OSNCP 1993, nr 4, poz. 50; wyrok SN z dnia 26 maja 1995 r., sygn. akt I PRN 18/95, publ. OSNAPiUS 1995, nr 22, poz. 275).

W nowszym orzecznictwie – odmiennie niż w przedstawionych wyżej orzeczeniach – podkreśla się, że art. 40 § 2 k.c. nie ma zastosowania w odniesieniu do odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania zlikwidowanych przedsiębiorstw państwowych (por. wyrok SN z dnia 22 lutego 2006 roku, sygn. akt III CSK 4/06, publ. Biul. SN 2006, nr 4 poz. 11; wyrok SN z dnia 27 marca 2008 r. sygn. akt II CSK 556/07, niepubl.). Argumentując to stanowisko, Sąd Najwyższy wskazał, że w następstwie nowelizacji art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. ustawą z dnia 5 grudnia 2002 roku i zastąpienia zwrotu „po likwidacji lub upadłości” sformułowaniem „z dniem wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru” przejście mienia po zlikwidowanym przedsiębiorstwie państwowym następuje dopiero w momencie ustania jego bytu prawnego (wykreślenia go z rejestru). Tym samym nie ma okresu, w którym istniałaby solidarna odpowiedzialność dwóch podmiotów (Skarbu Państwa i przedsiębiorstwa państwowego). Wykluczone jest zatem przyjęcie koncepcji, prezentowanej w uchwale I PZP 56/92 oraz w wyroku I PRN 18/95, zakładającej, że w momencie przejęcia mienia przez Skarb Państwa, na podstawie art. 49 ust. 1 ustawy o p.p., istnieją dwa podmioty – znajdujące się w likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwo państwowe oraz przejmujący jego majątek Skarb Państwa.

W wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2007 roku, sygn. akt I CSK 181/07, (niepubl.) wyrażono dalej idący pogląd, zgodnie z którym art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. także

w brzemieniu sprzed nowelizacji, wprowadzonej ustawą z dnia 5 grudnia 2002 roku, nie stanowił podstawy do przejęcia przez Skarb Państwa odpowiedzialności za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego. W uzasadnieniu tego orzeczenia podkreślono, że art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. w brzmieniu sprzed nowelizacji (15 stycznia 2002 r.) zakłada przejęcie przez Skarb Państwa mienia, a więc aktywów (art. 44 k.c.), po likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwa państwowego. Użycie w tym przepisie zwrotu „po likwidacji”, „po upadłości” oznaczało, że chodziło tu o czas po zakończeniu likwidacji lub upadłości. Nie było zatem podstaw do uznania, że przejęcie mienia następuje od przedsiębiorstwa państwowego, a więc w trakcie jego likwidacji lub upadłości. Argumentowano przy tym, że użytemu w tym przepisie sformułowaniu „z dniem likwidacji” nie można nadać innego znaczenia, niż to które wynika z definicji zawartej w art. 18a ust. 1 ustawy o p.p., zgodnie z którą likwidacja obejmuje także wykreślenie przedsiębiorstwa z rejestru sądowego. W motywach orzeczenia odwołano się także do argumentu celowościowego, podnosząc, że nowelizacja art. 49 ust. 1 ustawy o p.p., a przede wszystkim zastąpienie sformułowania „z dniem likwidacji” określeniem „z dniem wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru”, wskazuje na to samo *ratio legis*, polegające na wprowadzeniu szczególnej regulacji prawnej umożliwiającej przejęcie przez Skarb Państwa – Ministra właściwego Skarbu Państwa mienia pozostałego po likwidacji przedsiębiorstwa państwowego, przy czym przez likwidację należało rozumieć ustanie bytu prawnego przedsiębiorstwa państwowego.

Sąd Najwyższy w składzie orzekającym w tej sprawie w pełni przychylił się do stanowiska, że art. 40 § 2 k.c. w zw. z art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. w brzmieniu sprzed jak i po nowelizacji z dnia 15 stycznia 2003 roku, nie stanowi podstawy do przejęcia przez Skarb Państwa odpowiedzialności za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego. Zwrócić bowiem należy uwagę, że przesłanką zastosowania, przewidzianej przez art. 40 § 2 k.c., konstrukcji tzw. kumulatywnego przystąpienia do długu, jest jednoczesne istnienie, w momencie przejęcia mienia, dwóch podmiotów – dotychczasowego dłużnika (państwowej osoby prawnej) oraz przystępującego do długu Skarbu Państwa. Istota tej konstrukcji prawnej zakłada bowiem, że nadal trwa zobowiązanie dłużnika (państwowej osoby prawnej), jako

zaciągnięte przez niego, tyle tylko, że od czasu nieodpłatnego przejęcia mienia *ex lege* odpowiada za długi (solidarnie) także Skarb Państwa. Kumulatywne przystąpienie do długu stanowi zatem z woli ustawodawcy podmiotowe przekształcenie stosunku zobowiązaniowego po stronie dłużniczej, w którym przystąpienie do długu osoby trzeciej nie powoduje zwolnienia dotychczasowego dłużnika z odpowiedzialności za zaciągnięte przez niego zobowiązanie. Przepis art. 40 § 2 k.c. zakłada więc istnienie dwóch podmiotów w momencie dokonania przesunięcia majątkowego (nieodpłatnego przejęcia mienia), na co wskazuje użyte w tym przepisie sformułowanie „od państwowej osoby prawnej”.

W przedmiotowym stanie faktycznym wykreślenie przedsiębiorstwa państwowego z rejestru przedsiębiorców KRS nastąpiło w dniu 18 listopada 2005 r., a zatem do przejęcia mienia przez Skarb Państwa, po upadłym przedsiębiorstwie, ma zastosowanie art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. w brzmieniu po nowelizacji z dnia 15 stycznia 2003 roku. Jak wskazano powyżej, art. 49 ust. 1 dotyczy przejęcia przez Skarb Państwa mienia przedsiębiorstwa państwowego pozostałego po ustaniu jego bytu prawnego (wykreśleniu z rejestru), a zatem nie może mieć zastosowania w takich sytuacjach art. 40 § 2 k.c. Hipoteza tego przepisu zakłada bowiem, że w momencie przejęcia mienia, istnieją dwa podmioty, pomiędzy którymi następuje przesunięcie majątkowe. Z tych też względów, zarzut naruszenia art. 40 § 2 k.c. w zw. z art. 49 ust. 1 ustawy o p.p. należy uznać za słuszny.

Rację należy przyznać skarżącemu także odnośnie do drugiego z podniesionych zarzutów naruszenia przepisów prawa materialnego. W stanie prawnym obowiązującym na dzień przejęcia mienia przez Skarb Państwa, po wykreślonym z rejestru przedsiębiorstwie państwowym (18 listopad 2005 r.), nie obowiązywał żaden przepis uzasadniający przypisanie Skarbowi Państwa odpowiedzialności za zobowiązania wykreślonego z rejestru przedsiębiorstwa państwowego, wobec czego zastosowanie powinna mieć ogólna zasada braku odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania państwowych osób prawnych (art. 40 § 1 k.c.).

Z tych też względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

W przedmiocie kosztów postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 108 § 2 k.p.c.